

De invloed van de leerplichtinvoering op de kinderarbeid in Eeklo, 1895-1935.

Tussen schoolbel en fabrieksbel

Op 19 mei 1914 werd in België de leerplicht ingevoerd voor kinderen tussen 6 en 14 jaar, gevolgd op 26 mei door een wettelijke bepaling waarin dezelfde leeftijdscategorie kinderen een algemeen verbod opgelegd werd om arbeid te verrichten. Glenn Hoens onderzocht in z'n licentiaatsverhandeling of deze wetten in de stad Eeklo hun doel bereikten. In onderstaand artikel vat hij zijn onderzoek voor u samen.

Stadsarchief Eeklo, Fonds Enke-Armstrong, EA-1

AUTEUR: Glenn Hoens

Onderzoek naar de opvolging van de wetten in Eeklo: 1895-1935

Beide wetten van 1914 (invoering van de leerplicht en verbod op kinderarbeid voor kinderen tussen 6 en 14 jaar) waren onlosmakelijk met elkaar verbonden. Aan de ene kant konden kinderen pas onderwijs volgen als ze vrijgesteld waren van arbeid. Aan de andere kant kon kinderarbeid pas afgeschaft worden op het moment dat kinderen verplicht waren onderwijs te volgen, aangezien men wilde voorkomen dat ze op straat terecht kwamen. In dit artikel wordt nagegaan of deze wetten in Eeklo hun doel bereikten. Met andere woorden, of de plicht om lager onderwijs te volgen tussen 6-14 jaar navolging vond en in hoeverre deze kinderen niet langer aan het arbeidsproces deelnamen.

Het begin- en eindpunt van het onderzoek werden opgehangen aan de onderwijswetgeving. Vandaar dat voor de periode 1895-1935 gekozen werd. In 1895 kwam de vierde organieke wet op het lager onderwijs (ook wel de wet Schollaert genoemd) tot stand, een belangrijke stap in de richting van de leerplichtinvoering. Het onderzoek werd afgerond met de invoering van de gedeeltelijke leerplichtverlenging in 1935 (waarbij de leeftijdsgrens van de leerplicht op schoof van 14 jaar naar 16 jaar).

Een lange weg naar de eerste wetten in België

Vòòr de ontdekking van 'het kind' halfweg de 18de eeuw werden kinderen niet veel anders behandeld dan volwassenen. Het was vooral schrijver-filosoof Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) die pleitte voor een zorgeloze periode waarin het kind zich spelend en lerend kon ontplooiën, los van de volwassen wereld. Hij schreef zijn bedenkingen onder meer neer in het boek 'Emile ou de l'éducation' en gaf hiermee de pedagogiek een nieuwe wending. Voor het arbeiderskind uit de 19de en begin 20ste eeuw was dit echter nog lang niet weggelegd. Ook in België werden vele jongens en meisjes reeds op jonge leeftijd ingeschakeld om het gezinsinkomen aan te vullen. Om de sociale controle beter in de hand te houden, achtten burgerlijke politieke elites het nodig in deze arbeidersgezinnen in te grijpen. Ervan uitgaande dat de ouders hiertoe zelf niet in staat waren, en volgens hun eigen zeggen in het belang van het kind, moest iets gedaan worden aan opvoeding, bescherming en tucht.

De eerste wettelijke bepaling die fabrieksarbeid van kinderen regelde kwam er in 1889. Maar het duurde tot de wet op de leerplicht van 1914 voordat alle kinderarbeid voor kinderen jonger dan 14 jaar aan banden werd gelegd. Dat het zo lang duurde vooraleer België de leerplicht invoerde, wordt vaak aan po-

litiek-ideologische tegenstellingen tussen katholieken en niet-katholieken toegeschreven. Deze dienden echter vaak als alibi voor de industriële burgerij om de kinderarbeid in stand te houden, die hen financieel veel voordeel opleverde. Zij brachten hiervoor zowel technische, economische en/of morele argumenten naar voren. Kinderen hadden een grotere handvaardigheid, ouders hadden hun bijkomend loon nodig, de discipline op de fabriek had een belangrijke opvoedende waarde en bovendien waren de kinderen van de straat. De angst voor het straatlopen was prominent aanwezig in de discussies over afschaffing van de kinderarbeid en invoering van de leerplicht. Men vreesde dat overheidsingrijpen in de economische wereld zou leiden tot een hoge kinderwerkloosheid met alle gevolgen van dien. Het uitwijken naar de straat vormde een bedreiging voor de orde en kon leiden tot storend gedrag en/of criminaliteit. Kinderen konden dus maar beter werken dan op straat rondzwerven. Tegenstanders van leerplicht en kinderarbeid verwezen ook naar het autoritair gezag van de vader, die over het alleenrecht beschikte als het arbeid of scholing van zijn kinderen betrof. Doch na een lange weg verwierf de overheid meer controle en toezicht over de gezinnen, gelegitimeerd door 'het belang van het kind'. In 1912 kwam de wet op de kinderbescherming er, waardoor de kinderrechtster kon ingrijpen als het gezin in zijn disciplinerende functie tekortschoot.

1895-1914

Een langzame evolutie...

Tijdens de jaren 1895-1914 ging ruim de helft van de Eeklose kinderen naar de lagere school. Dit gering aantal was zeker niet te wijten aan het gebrek aan lagere scholen in Eeklo. Het was echter een tijd, waarin het gezinshoofd besliste of zijn kroost al dan niet naar school ging. Aangezien nog geen 2/3 van de volwassenen konden lezen en schrijven, waren de lage percentages schoolgaande kinderen niet echt verwonderlijk. Men kan de waarde van zaken die men zelf niet of nauwelijks kent ook moeilijk inschatten. Lezen en schrijven werden niet als prioriteiten beschouwd. Ze leverden op korte termijn geen rendement op en waren niet essentieel om in (levens)onderhoud te voorzien. Kinderen leerden hun beroepskwalificaties beter en sneller rechtstreeks via het werk thuis, in de nijverheid of industrie dan via school.

Men kan stellen dat hoe lager de bevolkingsklasse, wat duidelijk correleerde met de socio-economische status, hoe moeilijker het was om los te komen uit dit milieu. Hierdoor werd het afzien van schoolbezoek als het ware overgedragen van de ene generatie op de andere.

In zijn werk 'De la condition physique et morale des jeunes ouvriers et des moyens de l'améliorer' gaf journalist en eerste inspecteur-generaal van het Belgisch gevangeniswezen en van de weldadigheidsinstellingen Ducpétiaux (1804-1868) medio 19de eeuw reeds aan dat ouders enkel uit deze vicieuze cirkel zouden geraken mits invoering van de leerplicht.

Sector	Aantal tewerkgestelde kinderen		
	1890	1900	1910
Industrie	67	77	112
Agrarisch	43	15	19
Ambachten	35	51	39
Handel en diensten	9	20	8
Religie	3		
Diversen	4		
Onduidelijk	3	8	7

Boven: Tabel 1: Aantal tewerkgestelde kinderen per sector in Eeklo (1890, 1900, 1910). Bron: *Eigen indeling op basis van: Stadsarchief Eeklo, bevolkingsregisters 1890, 1900, 1910.*

Rond de eeuwwisseling ging men geleidelijk aan het nut van de lagere school inzien doordat de vraag naar geschoolde arbeiders toenam. In de brede volkslagen groeide ook geleidelijk het inzicht dat het onderwijs kansen bood die de moeite waard waren.

Ouders mochten onderwijs nog naar waarde schatten en geweten hebben dat het kosteloos was, dan was het voor in armoede levende gezinnen een volkomen rationele beslissing om hun kinderen toch te laten werken. Eeklo kampte met een ontzettend armoedeprobleem. Voor vele gezinnen was de grootste, dagelijks terugkerende zorg op overleven gericht en kinderhanden moesten hiertoe zo snel mogelijk bijdragen.

...met weinig regelmaat

Grootste klacht van het schoolwezen was echter dat de kinderen niet regelmatig naar school kwamen. Uit onderzoek blijkt immers dat voor de periode 1895-1914 het gemiddeld maandelijks schoolbezoek toenam vanaf het begin van het schooljaar (september) om in november een piek te bereiken. Daarna daalde

Onder: Tabel 2: Overzicht werkuren per dag in Eeklo. Bron: *Royaume de Belgique, ministère de l'industrie et du travail, Recensement général des industries et des métiers (31 oktober 1896), Bruxelles, P. Wussenbuch, 1902, 18 delen, s.p.*

Industriesectoren	Aantal kinderen		Werkuren/dag
	12-14 jr.	<16 jr.	
Jute	10		11 à 11,5
Linnen	5		11 à 11,5
Wol	5		11 à 11,5
Verf	1		10,5 à 11
Tabak	2		8 en minder
Weverijen/spinnerijen	10		11 à 11,5
Linnenzakken		16	11 à 11,5

de regelmaat tot en met augustus. In het voorjaar en de zomermaanden was de afwezigheidsgraad het hoogst. Als belangrijkste reden hiervoor kan de seizoenarbeid aangehaald worden. Van andere arbeidsactiviteiten in Eeklo, waarbij kinderen ingeschakeld werden, is niet veel geregistreerd. Toch mag van de veronderstelling uitgegaan worden dat kinderarbeid wel degelijk aanwezig was, zowel in de industrie, de huisnijverheid en de agrarische sector als thuis (op de boerderij, in de huishouding).

De industrie als grootste werkgever

Gedurende 1895-1914 was het een vanzelfsprekendheid dat kinderen in het arbeidsproces betrokken werden. Op basis van de bevolkingsregisters zouden slechts 5% van de Eeklose kinderen in het arbeidsproces gestaan hebben, wat zeer onwaarschijnlijk is. Het was toen namelijk toegestaan dat kinderen werkten. Enkel voor de industrie moesten ze wachten tot hun twaalfde. Niet dat de fabrikanten en ouders zich daaraan hielden, want er bleken reeds kinderen tussen 9 en 11 jaar ingeschakeld te zijn. Maar vooral vanaf 12 jaar nam de kinderarbeid toe met de industrie als grootste werkgever, gevolgd door de ambachten en de agrarische sector (tabel 1). Het waren lange werkdagen op de fabriek (tabel 2), die onderwijs en straatlopen voor een groot deel belemmerden.

Over huisnijverheid, betaalde arbeid in de agrarische sector en huishouding alsook over het thuis meehelpen "in dienst" van de ouders is geen cijfermateriaal voorhanden, maar vanuit economische noodzaak en socio-culturele traditie werkten ook daar vele jongens en meisjes.

Ze draaiden net als de volwassenen lange werkdagen om hun steentje bij te dragen in het gezinsinkomen. Naast op de schoolbanken en op de arbeidsvloer waren kinderen ook op straat te vinden. Kinderen verschenen vooral voor de rechtbank omdat ze zich schuldig hadden gemaakt aan diefstal, al dan niet uit economische noodzaak en al dan niet in groep. Zowel schoolgaande als werkende kinderen werden vervolgd. Met andere woorden: ingeschreven zijn in het onderwijssysteem of deelnemen aan het arbeidsproces sloten criminaliteit niet uit.

1914-1921

Falende wetgeving

De invoering van de leerplicht gaf slechts een geleidelijke stijging in het schoolbezoek van ruim 10% tijdens de oorlogsjaren en de daaropvolgende jaren tot 1921. De doelstelling om alle kinderen tussen 6 en 14 jaar van lager onderwijs te voorzien, werd dus niet bereikt

Om een verplichting in praktijk te realiseren, is een goed controlesysteem noodzakelijk. Dit vraagt echter tijd, administratieve maatregelen en gemotiveerde mankrachten. Door de oorlogsomstandigheden was

Stadsarchief Eeklo, Fonds Enke-Armstrong, EA-1

er van deze controle nauwelijks of geen sprake. Dit heeft ertoe bijgedragen dat er na de leerplichtinvoering nauwelijks meer kinderen op de lagere scholen ingeschreven werden dan voordien. In Eeklo is van de juridische vervolging pas iets terug te vinden tijdens de aanloop naar een strengere wet op de naleving van de leerplicht in 1921. Zo werden in het eerste halfjaar van 1921 maar liefst 55 gezinshoofden voor het vrederecht gedaagd als burgerlijk verantwoordelijken voor hun kind dat de leerplicht verzuimde. Het bleef hoogstwaarschijnlijk bij deze ene controle tot de invoering van de wet van 1921. Het beoogde doel werd niet bereikt: noch de geldboetes, noch de berisping van de vrederechter maakten veel indruk.

Naast een goed controlesysteem moest er bij ouders en kinderen een mentaliteitsverandering optreden. Ze moesten het oude vertrouwde loslaten en het belang van onderwijs leren inschatten, waardoor ze beter gemotiveerd zouden zijn om aan de leerplicht tegemoet te komen. Maar zelfs al zou men de waarde van onderwijs hoger inschatten, toch kon het gezin niet voorbij gaan aan de economische consequenties die dit met zich meebracht. Kinderen hadden altijd al een bijdrage geleverd aan het gezinsinkomen, veelal uit pure noodzaak. Vanaf 1914 werd dit onmogelijk, omdat ze verplicht werden onderwijs te volgen, niettegenstaande honger en armoede een alledaags gegeven waren voor vele gezinnen. Dat eten op tafel prioriteit kreeg op de leerplicht, kan men hen moeilijk kwalijk nemen.

Sommige ouders omzeilden de wetten van 1914. Geneesheren werden onterecht ingeschakeld om een briefje te schrijven dat zoon of dochter ziek was. Ook

de grote koude vormde een excuus om niet naar school te gaan. Bij ziekte van een ander gezinslid moest de jongen of het meisje bepaalde taken overnemen en was er dus weer een reden om thuis te blijven. Dat dit ook in Eeklo het geval zal zijn geweest, is niet onwaarschijnlijk. Hier zijn echter geen bewijzen van terug te vinden in de archivalia.

Schoolverzuim daalt nauwelijks...

Hoewel er de eerste jaren na de wetten van 1914 geen grote verandering (lees: stijging) vastgesteld werd in het totale schoolbezoek, was er wel een wijziging in de regelmaat waarmee kinderen op de schoolbanken zaten. Vanaf 1914 verplaatste het grootste verzuim zich naar de wintermaanden, november tot en met februari. Het winterverzuim had in de eerste plaats te maken met het feit dat de Duitsers in die maanden de schoolgebouwen bezetten, waardoor de lessen niet konden doorgaan. Ook de regelmatig terugkerende problemen met de steenkool distributie en de hoge prijzen van kolen, samen met de strenge winters noopten ouders ertoe hun kinderen in de wintermaanden in te schakelen bij het sprokkelen van hout, dennenappels en zelfs hulzen van beukenootjes die als brandstoffen moesten dienen. Bovendien waren de wintermaanden januari-februari 1917 de koudste van de eeuw... Er werd dan ook regelmatig in het wilde weg hout gekapt. Over kinderen die hiervoor aangehouden werden, is niets teruggevonden, wat overigens niet inhoudt dat er ook effectief geen bij betrokken waren. Ook strafrechtelijke vervolging van kinderen voor het stelen van hout werd in de geraadpleegde juridische bronnen niet aangetroffen, niettegenstaande het schepencollege deze reden aangaf als oorzaak van het grote schoolverzuim.

Tabel 3: Aantal tewerkgestelde kinderen per sector in Eeklo (1920). Bron: Eigen indeling op basis van: Dienst bevolking Eeklo, bevolkingsregisters 1920.

Sector	1920
Industrie	27
Agrarisch	1
Ambachten	10
Handel en diensten	
Religie	
Diversen	5
Onduidelijk	2

De maanden april tot en met juli vertonen een lichte daling in het gemiddeld schoolbezoek, hoogstwaarschijnlijk samenhangend met seizoenarbeid. Er bestond namelijk een speciale wettelijke bepaling om aan de leerlingen van de derde en vierde graad (tenzij deeltijds ingericht) maximaal 35 dagen per schooljaar verlof toe te kennen voor *'werkzaamheden welke het jaargetijden medebrengt'*.

Een algemene klacht van de onderwijswereld was dat vele leerlingen voor hun 14de jaar de lagere school reeds voorgoed vaarwel zeiden. Vooral de oudsten hielden het voor bekeken. Cijfermateriaal voor de Eeklose scholen ontbreekt hierover, maar uit de juridische gegevens bleek de overgrote meerderheid van kinderen die voor de Rechtbank van Eerste Aanleg moesten verschijnen 14 jaar te zijn. In de documenten van het vrederecht, dat met name zaken aangaande verzuim op de leerplicht behandelde, stond jammer genoeg geen leeftijd vermeld. Aangezien vooral de oudere leerplichtige kinderen op de arbeidsvloer en op straat gesignaleerd werden in Eeklo, lijkt de klacht van de scholen gegrond en hadden een aantal leerlingen de lagere school voortijdig verlaten om zich (volledig) op het arbeidsproces te richten.

...en ook kinderarbeid blijft bestaan
Na 1914 daalde de geregistreerde kinderarbeid. Het was immers in alle sectoren verboden. Niettegenstaande de industrie, nijverheid en ambachten door de oorlogssituatie zowat verdwenen waren, bleek o.a. uit de beroepsvermelding in de juridische gegevens dat kinderen nog steeds arbeid verrichtten. De plaatsen waar de kinderen in de periode 1914-1921 tewerkgesteld waren, liggen helemaal in dezelfde lijn als voorgaande jaren. Ook nu nog verschaft de industrie aan het hoogst aantal kinderen werk, gevolgd door de ambachten, terwijl de agrarische sector slechts één kind registreerde (tabel 3). Dit laatste lijkt echter onwaarschijnlijk. Waarschijnlijk biedt onderregistratie van dit soort arbeid een verklaring voor dit lage aantal.
De armoede waarin zeer veel gezinnen verkeerden, leidde ertoe dat kinderen ook de straat op gestuurd

werden om daar hun kost of geld te verdienen. Wie honger heeft, gaat op zoek naar eten. Van de 17 kinderen die in de periode 1914-1921 voor de Rechtbank van Eerste Aanleg verschenen, werden er 10 van diefstal beticht. Enkel werden betrapt bij het stelen van geld en chocolade. Ook stropen wees op een zoektocht naar eten. Weer drie anderen hadden zich onwettig ijzer toegeëigend. Misschien kon dit doorverkocht worden of op een andere manier geld opbrengen. Van de rest werd de gestolen waar niet vermeld in de geraadpleegde bronnen.

Ook de combinatie van voldoen aan de leerplicht en ingeschakeld zijn in het arbeidsproces bleek realiteit. Met name in de overgangperiode werden kinderen soms voor en na de schooluren nog aan het werk gezet om bij te verdienen. Dat dit ook in Eeklo het geval was, is niet onwaarschijnlijk. Hiervan is echter niets terug te vinden. Combinatie van onderwijs en arbeid zal echter moeilijker voor het kind geweest zijn indien het in dienst was van een werkgever dan wanneer het meehielp thuis. Dat schoolgaan en/of arbeid de kinderen niet van straat hield, blijkt uit het feit dat van die 17 betichte kinderen die in de periode 1914-1921 voor de rechtbank verschenen er maar zes naar school gingen en er twee een beroep uitoefenden. Over de regelmaat in schoolbezoek of arbeidsproces liet men zich niet uit.

1921-1935

Strengere wetgeving

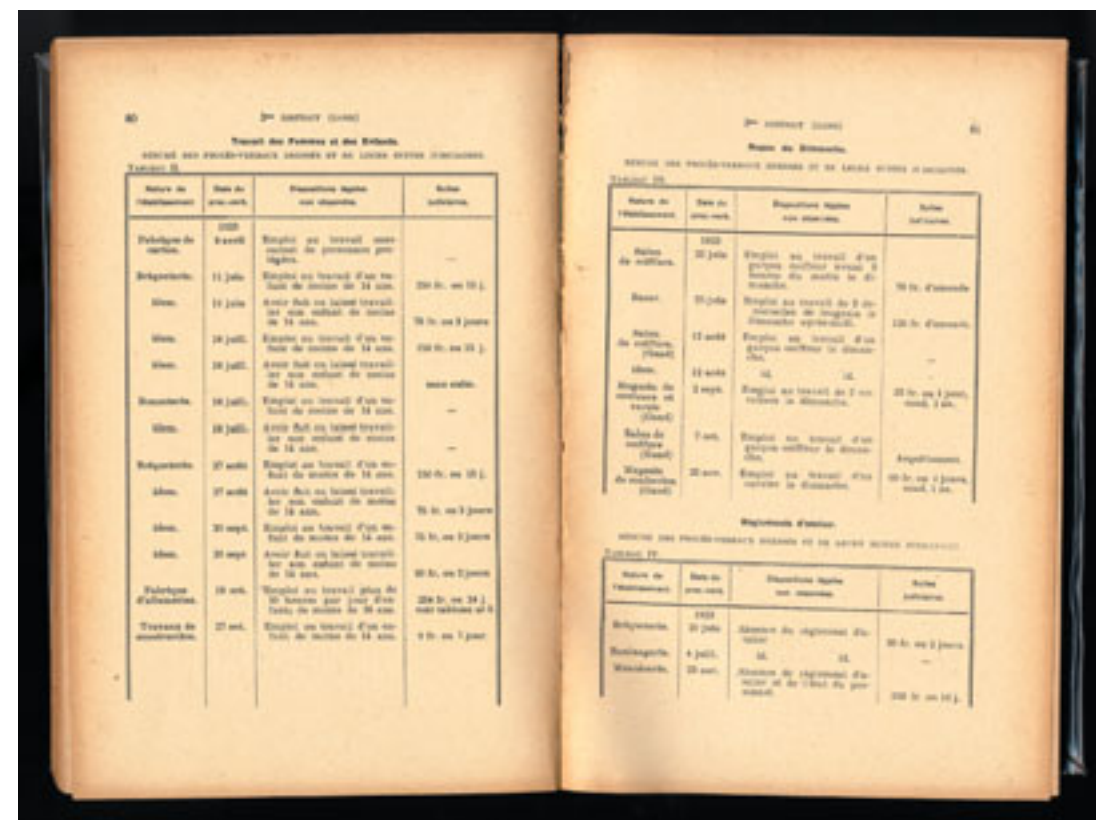
Doordat de wetten van 1914 nauwelijks effect hadden, werd de wet van 1921 in het leven geroepen. Deze impliceerde een versterking van de leerplicht waarbij strengere sancties (hogere geldboetes en gevangenisstraffen) ouders (en kinderen) tot andere gedachten moesten brengen. Blijkbaar maakte dit indruk op de Eeklose gezinnen, want de daaropvolgende jaren steeg het percentage schoolgaande kinderen tot 88,5% in 1934.

Heel belangrijk hierbij was de ontwikkeling van een beter controlesysteem dat bestond uit een nauwe samenwerking tussen ouders, schoolwezen, plaatselijke politie en rechtbanken. Geleidelijk aan veranderde ook de mentaliteit bij ouders en kinderen en ging men het belang van onderwijs inzien. Vanaf 1929 zette die tendens zich definitief door.

Het onderzoek werd afgerond met een schoolbezoek van ruim 86% in 1935, wat impliceert dat nog steeds niet alle leerplichtige kinderen naar school gingen.

Schoolverzuim neemt af...

Tijdens de eerste jaren na 1921 was de schoolafwezigheid het hoogst in de maanden november tot en met april. De toenemende veeteelt vroeg de hulp van menig kinderhand. Dit in combinatie met het feit dat meer vrouwen in de textielindustrie ingeschakeld werden, kan er toe bijgedragen hebben dat

Illustratief overzicht van processen-verbaal en hun juridische gevolgen in 1923 in Gent. *Rapports annuels de l'inspection du travail, Brussel, 1924; Collectie Bibliotheek MIAT*

kinderen een deel van de taken op de boerderij of in het huishouden moesten/mochten overnemen en dus spijbelden. Ook ziekte is normaliter hoger in de winter. Kinderen kunnen zelf ziek geweest zijn, maar vielen ook thuis in bij ziekte van één of beide ouders. De zeer slechte hygiëne, waarover de schoolarts bleef klagen, verhoogde de kans op allerlei aandoeningen. Verder is het ook opvallend dat er vaak op donderdagnamiddag, markttag in Eeklo, gespijbeld werd. Ook een bezoek aan het *'dispensarium'* (medisch consultatiebureau) stond veelal diezelfde middag op het programma. Of de vraag naar medische hulp gegrond was of dat het een voorwendsel was om toch iets van de gezellige markt te proeven kan in vraag gesteld worden.

Vooral de 14-jarigen lieten het afweten op school. Van de 34 aangeklaagden die tijdens de periode 1921-1935 op basis van schoolverzuim voor de Rechtbank van Eerste Aanleg moesten verschijnen, was de helft 14 jaar. Na de invoering van twee extra leerjaren om de leerplicht tot 14 jaar vol te maken (de zgn. vierde graad) verbeterde hun aanwezigheid tijdens de praktische lessen, maar voor de rest lieten ze de school vaak links liggen. De jongere kinderen gingen soms niet naar school, omdat ze één of enkele keren dezelfde klas moesten overdoen. Onverschilligheid, verzet en frustratie deden deze kinderen wegblijven. Maar ook gewoon de drang naar avontuur en vrijheid kon ertoe leiden dat kinderen tijdelijk andere prioriteiten dan de schoolbanken verkozen. Zo getuigen de vele spijbelprocessen in de jaren 1922-1923 en 1926-1928 van een groot onregelmatig schoolbezoek. Aanvankelijk moesten ouders en kin-

deren dus wennen aan een verscherping van de leerplichtwet en trachten ze hieraan op verschillende manieren te ontsnappen. Na 1928 gingen kinderen regelmatig naar school. Het was vooral een andere mentaliteit bij ouders en kinderen ten aanzien van arbeid en onderwijs die hier aan de grondslag lag.

...en wat met de kinderarbeid?

Daarnaast veranderen ook de economische omstandigheden zodanig dat het extra inkomen van de kinderen niet meer noodzakelijk was en onderwijs prioriteit kreeg op arbeid. Ofschoon kinderarbeid na 1921 niet meer geregistreerd werd, bleven kinderen (wel in mindere mate) zowel betaalde als niet-betaalde arbeid verrichtten, zowel in dienst van derden als thuis.

Kleine criminaliteit bleef ook in deze periode bestaan. Aangezien de aangeklaagde jongens en meisjes beticht werden van verschillende overtredingen, maar niet van leerplichtverzuim, mag verondersteld worden dat ze buiten de schooluren opgepakt werden. Moest economische noodzaak bij deze kinderen een rol gespeeld hebben, zouden ze niet naar school gegaan zijn, maar een ganse dag geprobeerd hebben één en ander bij te verdienen. Misschien was het hen enkel te doen om een zakcentje bij te verdienen of voor de kick.

Conclusie

Samenvattend kan dus gesteld worden dat na 1914 in Eeklo meer kinderen naar school gingen en minder op de arbeidsvloer vertoefden. Hier is niet één aanwijsbare reden voor. Het heeft niet enkel te maken met het opleggen van plicht en verbod van

bovenaf. Strengere, efficiënte controles en hogere sancties waren niet voldoende om het gedrag van mensen te veranderen. Ouders en kinderen moesten eerst het belang van onderwijs (hoger) inschatten. En natuurlijk moesten de economische factoren toelaten, dat kinderarbeid niet langer nodig was om te (over)leven. Daarbij kwam nog dat een toenemende mechanisatie in de industrie meer kennis van zaken vergde en minder kinderhanden nodig had. Ten slotte bevorderde een betere samenwerking en communicatie tussen school, ouders en kind belangrijke stappen om het (regelmatig) schoolbezoek te bevorderen. Al deze redenen deden ouders en kinderen ervoor kiezen andere prioriteiten te stellen, waardoor onderwijs en arbeid een andere plaats in hun leven kregen. Zo vonden verschuivingen plaats in de activiteiten van kinderen: arbeid maakte plaats voor onderwijs of men combineerde beide.

Dat de wetten van 1914 niet helemaal hun doel bereikten is een feit. Niet alle leerplichtige kinderen gingen naar school en kinderarbeid bleef bestaan. Het op deze manier trachten te voorkomen dat kinderen op straat liepen heeft ironisch genoeg tot gevolg gehad dat een nieuwe vorm van deviant gedrag ontstaan is. Het spijbelen vormde een nieuw probleem en is nog steeds actueel. ■

Glenn Hoens (°13 juni 1984) studeerde in 2006 af als Master in de Geschiedenis en in 2008 als Master in de Archivistiek: Erfgoedbeheer en Hedendaags Documentbeheer. Na een korte periode werkzaam te zijn geweest in het Universiteitsarchief van de Vrije Universiteit Brussel, ging hij in november 2008 aan de slag als Adjunct-adviseur van de Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen. Op 1 september 2009 ging hij in dienst als archiefbeheerder bij de Welzijnsband Meetjesland.

HOENS (G.), *Invloed van de leerplichtinvoering op de kinderarbeid in Eeklo (1895-1935)*, Gent, UGent, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2006, 148 p.

Bibliografie

Boeken en eindwerken

- BUYCK (R.), DELCOURT (A.), DE MITS (E.) e.a., *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo, Uitgeverij Taptoe, 1990, 700 p.
- DASBERG (L.), *Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel*, Boom, Meppel, 1997, 204 p.
- DE CLERCK (K.) e.a., *Dag meester, goedemorgen zuster, goedemiddag juffrouw: facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940)*, Tielt, Lannoo, 1984, 200 p.
- DE CLERCK (K.), *Momenten uit de geschiedenis van het Belgisch onderwijs*, Antwerpen, De Sikkel, 1975, 175 p.
- DE COCKER (F.), *Le petit Verviers. De textielindustrie in Eeklo (1794-1940)*, Eeklo, Geschied- en Heemkundige Kring van de stad Eeklo, 2003, 240 p.
- DUCPETIAUX (E.), *Memoire sur le paupérisme dans les Flanders*, Brussel, Hayez, 1850, 335 p.
- GOFFIN (G.), *Het Belgisch pedagogisch milieu en de leerplicht tot 1914*, Leuven, KUL, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1979, 192 p.
- HARDY (M.), *Leerplicht en toezicht: evaluatie*, Leuven, KUL, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1988, 54 p.
- JANSSENS (L.), *Vrouwen- en kinderarbeid en sociale wetgeving 1890-1914*, Gent, RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1974, 156 p.
- LAMPAERT (L.), *De geschiedenis van Eeklo*, Eeklo, De Eeclonaar, 1973, 458 p.
- LUYKX (T.) en PLATEL (M.), *De politieke geschiedenis van België van 1789 tot 1944*, Antwerpen, Kluwer, 1985, 2-delig, 404 p.
- VAN DER LINDEN (R.), *Historiek en probleemstelling rond beschermwetten voor vrouwen- en kinderarbeid*, Gent, RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1973, 137 p.
- VERHEYEN (T.), *Spijbelen in de eerste helft van de 19de eeuw*, Leuven, KUL, faculteit psychologie en pedagogische wetenschappen, departement pedagogische wetenschappen, historische pedagogiek, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1997, 131 p.

Reeksen en artikels in tijdschriften

- CHRISTIAENS (J.), "Stoute kinderen achter slot en grendel. Het vaderlijk tuchtigingsrecht in de ontstaansgeschiedenis van de negentiende-eeuwse kindbescherming", in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 1994, jrg. 20, nr. 2, pp. 149-169.

Archiefbronnen:

- Dienst Bevolking Eeklo, Bevolkingsregisters, 1920, 1930
- Liberaal Archief, Archief Willemsfonds
- Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen, Lager onderwijs
- Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen, Herinrichting van het lager onderwijs na WO I
- Rijksarchief Beveren, EA Gent D
- Rijksarchief Beveren, EA Gent D 2001
- Rijksarchief Beveren, VG Eeklo
- Rijksarchief Beveren, VG Eeklo 2000
- Stadsarchief Eeklo, Bevolkingsregisters, 1890, 1900, 1910
- Stadsarchief Eeklo, Jaarverslagen burgemeester en schepenen

Stadsarchief Eeklo, Fonds Enke-Armstrong, EA-1